

II. DONIESIENIA Z BADAŃ

Edward Jeziorowski
WSP w Bydgoszczy

ŚWIADOMOŚĆ PATRIOTYCZNA NAUCZYCIELI

1. Miejsce i zakres świadomości patriotycznej w wychowaniu młodzieży

Wychowanie, zarówno o charakterze zinstytucjonalizowanym, a więc celowym, jak i naturalnym, przebiegającym w rodzinie, kościele, w instytucjach i organizacjach społecznych i politycznych, jest procesem stanowiącym część szerszego procesu, jakim jest kształtowanie osobowości wychowanków. Osobowość ta rozumiana jest najczęściej jako: "... hierarchiczny i wewnętrznie powiązany układ względnie trwałych (tj. przewijających się w różnych sytuacjach życiowych) właściwości (cech) charakteryzujących daną jednostkę"¹.

Obok wychowania na kształtowanie osobowości wychowanków mają w znaczący sposób wpływ inne czynniki, takie jak: zadatki wrodzone jednostki, środowisko naturalne, w którym przebiega proces kształtowania osobowości oraz aktywność własna wychowanka. Trudno przecenić któryś z tych czynników. Udział ich w przebiegu procesu kształtowania osobowości nie jest stały, gdyż relacje występujące między tymi czynnikami mają charakter dynamiczny, zmienny w czasie. Gwałtowne zmiany jednego z tych czynników, np. środowiska geopolitycznego, mogą spowodować niezamierzone i nieprzewidziane zmiany w zakresie całej osobowości. Dzieje się

tak dlatego, że proces kształtowania osobowości przebiega w dwóch płaszczyznach. Jedną z nich jest płaszczyzna edukacyjno-intelektualna, w której dostarczana jest wiedza o otaczającym nas świecie. Płaszczyzna ta ma charakter stabilny, chyba że zostają ujawnione nowe fakty powodujące generalną zmianę zakresu wiedzy (wynalazki, białe plamy historii).

Druga płaszczyzna ma charakter psychospołeczny i w tej płaszczyźnie dużą rolę odgrywają emocje w ocenie zjawisk, motywy, potrzeby, nastawienia. Złożoność przebiegu procesu kształtowania osobowości w płaszczyźnie psychospołecznej powoduje jej dużą zmienność i ma charakter mniej lub bardziej świadomy. Zależy to od stopnia samouświadomienia sobie przez osobę wychowywaną celów zabiegów wychowawczych. Istnieje ścisły związek między czynnościami werbalnymi a świadomością. W czynnościach umysłowych procesy świadome odgrywają rolę decydującą². Można przyjąć, iż w procesie kształtowania osobowości świadomość odgrywa rolę w dużym stopniu znaczącą (zależnie od wieku wychowanków). Osobowość jest funkcją świadomości latentnej (potencjalnej). Pojęcie świadomości nie jest jednoznaczne i bywa używane w różnych znaczeniach. W psychologii mówiąc o świadomości latentnej ma się najczęściej na myśli czyjąś wiedzę, jego opinie, postawy, świadomość moralną, obywatelską itp.³ W naukach społecznych pojęcie świadomości używane bywa w dwóch podstawowych znaczeniach. W pierwszym znaczeniu świadomość jest to zespół odbioru informacji oraz sterowania zachowaniem się człowieka, które pełnią funkcje nadrzędne wobec innych procesów regulacji zachodzących w mózgu. W drugim znaczeniu pojęcie świadomości używane jest z przymiotnikiem "społeczna" i dotyczy treści społecznych, wyobrażeń, poglądów, teorii itp. - będących odbiciem rzeczywistości materialnej⁴.

W ogólnej strukturze świadomości można wyróżnić podstawowe składniki, takie jak: wiedzę (opisy i poglądy), oceny, odwołujące się do przyjętego systemu wartości, wynikające z nich postulaty (ideały) oraz postawy ludzi⁵.

Świadomość społeczna obejmuje swym zakresem świadomość narodową, państwową, patriotyczną, patriotyczno-obronną oraz historyczną, która łączy wszystkie formy świadomości⁶.

Charakteryzując świadomość historyczną J. Topolski zalicza w jej zakres obok innych składników, takich jak: wiedza, opinie, poglądy i postawy, również system ocen wartościujących, opartych o wiedzę dotyczącą dziejów, tzn. faktów historycznych i związków między nimi występujących, system wartości jako zespół przekonań wartościujących i celów działania⁷.

Dokonując pewnej skrótovej egzegezy definicji i określeń świadomości dla potrzeb tego opracowania przyjęto, iż mówiąc o świadomości będziemy mieli na myśli świadomość latentną, jako formę świadomości społecznej, obejmującą swym

zakresem:

- wiedzę dotyczącą przedmiotu świadomości,
- postawy w oparciu o tę wiedzę ukształtowane, deklarowane i prezentowane,
- system wartości odwołujących się do posiadanej wiedzy i ideałów.

W konsekwencji przyjęcia takiej konstrukcji świadomości ogólnej, mówiąc o świadomości patriotycznej zaliczyć można w jej skład:

- wiedzę historyczną dotyczącą losów narodu, trwałego dorobku i samego pojęcia patriotyzmu;
- ukształtowane postawy patriotyczne przejawiające się znajomości dziejów własnego narodu, regionu, akceptowania własnej osoby w składzie tego narodu oraz deklarowana i faktyczna chęć działań patriotycznych;
- ukształtowany system wartości, w których pojęcie patriotyzmu oraz związane z nim działania zajmować będą jedno z czołowych miejsc znaczących.

Pojęcie wiedzy nie wymaga szerszego uzasadnienia, wyjaśnienia wymaga pojęcie patriotyzmu, które bywa charakteryzowane w sposób mało precyzyjny, jako miłość do ojczyzny.

W literaturze pedagogicznej można spotkać określenie patriotyzmu jako stosunku jednostki do własnego narodu, kraju, znajomości jego historii, dorobku i chwili obecnej oraz akceptowanej wizji własnej osoby w przyszłości tego narodu. Drugie ujęcie pojęcia patriotyzmu ma charakter aksjologiczny, jego desygnatem jest ojczyzna, a jej utrata jest utratą realnej wartości⁸. Obydwa te ujęcia nie wykluczają się i można je przyjąć łącznie do określenia pojęcia patriotyzmu. Szerszego wyjaśnienia wymaga pojęcie postawy patriotycznej.

Postawa jest pojęciem interdyscyplinarnym używanym w psychologii (gdzie jest szeroko rozbudowana teoria postaw), w socjologii, jak również w pedagogice. Dokonując pewnej zawężonej egzegezy definicji pojęcia postawy można przyjąć, że kiedy mówimy o czyjejs postawie, odnosimy ją zawsze do przedmiotu postawy - osoby, instytucji, poglądów itp. i mamy na myśli:

- wiedzę i przekonania danej osoby, dotyczące przedmiotu postawy,
- ocenę i stosunek emocjonalny do przedmiotu postawy,
- zdolność działania danej osoby w zakresie tego przedmiotu.

Przyjęcie takiego założenia pozwoli na określenie treści postawy, zakresu, kierunku, złożoności, zwartości i trwałości postawy.

W ten sposób postawa staje się widocznym przejawem ukształtowanych cech osobowości, opartych o jej świadomość i dotyczy określonych sytuacji życiowych.

2. Pojęcie systemu

Pojęcie systemu, analizy systemowej zrobiły we współczesnej metodologii badań naukowych imponującą swym zakresem i ekspansywnością karierę.

A przecież problem "podejścia systemowego" formułowano i starano się rozstrzygnąć od zarania europejskiej myśli filozoficznej. Najogólniej problem ten można określić jako sprzeczność zachodzącą między ludzkim poznaniem całości, części i szczegółu.

"Ogół i szczegół są sobie przeciwstawne" stwierdził już Arystoteles (Analityki wtórne). Władysław Tatarkiewicz, charakteryzując poglądy Arystotelesa w *Historii filozofii* (t. I, Warszawa 1970, s. 97), stwierdza: "z ogółu wynika szczegół a nie odwrotnie, to leży w naturze rzeczy, natomiast w naturze umysłu ludzkiego leży, że przeciwnie - tylko przez znajomość szczegółów można dojść do znajomości ogółu". Metodą wykładania zdobytej prawdy jest zasada od ogółu do szczegółu, a metoda zdobywania prawdy przebiega od szczegółu do ogółu, inaczej mówiąc kierunek właściwy naturze rzeczy i kierunek właściwy umysłowi ludzkiemu. W tym poglądzie ujawniło się odstępstwo Arystotelesa od Platona, który dopatrywał się tożsamości obu porządków, a nie ich przeciwieństwa. Platon mniemał, że umysł zaczyna od wrodzonych ogólnych pojęć i na ich podstawie dedukcyjnie postępuje w wiedzy.⁹

Wszelkie dychotomie analityczno-syntetyczne, atomistyczno-holistyczne, lokalno-globalne i różniczkowo-całkowe mają podobne znaczenie. Pierwszy człon każdej z tych dychotomii odnosi się do danych szczegółowych, do analizy, do badania poszczególnych części lub warunków lokalnych (drugi człon do postrzegania całości, postaci lub konfiguracji)¹⁰.

Dwoistość poznania rzeczywistości bardzo często uzależniona jest od skali (rozmiarów i czasu) zjawiska - raz określamy całość, w innym przypadku elementy całości. Podejście systemowe stanowi współczesną próbę rozwiązania dylematu części i całości, jako metodologii badań rzeczywistości. Za "ojca" tak już dziś zróżnicowanych co do swego zakresu treści koncepcji systemowych uważa się powszechnie uczonego niemieckiego Ludwiga von Bertalanffy'ego, który jeszcze przed II wojną światową zaproponował pojęcie "systemu ogólnego"¹¹.

W pedagogice pojęcie systemu znalazło również swoje odzwierciedlenie. Jest ono rozumiane jako: zintegrowany układ sprzężonych ze sobą i współdziałających elementów, których łączne funkcjonowanie zapewnić ma osiągnięcie zamierzonego celu.

Do cech tak określanego systemu zalicza się:

- funkcjonalność i polistrukturalność,
- elastyczność - adaptacja systemu,

- zdolność do czynnego współdziałania ze środowiskiem,
- zdolność do uwzględniania doświadczeń - uczenia się,
- brak możliwości dokładnego przewidywania zachowania się systemu - nie jest on zdeterminowany ani probabilistyczny¹².

3. Pojęcie wartości

Na temat definicji wartości istnieją w literaturze naukowej duże rozbieżności. Tylko w literaturze socjologicznej przeprowadzone badania przez R. Lautmana ujawniły 178 różnych definicji wartości¹³.

A zatem, z jednej strony mamy ogromną ilość różnych analiz teoretycznych i empirycznych, lecz z drugiej strony ten obszar zagadnień zda się być - jak pisze J. Kozielecki w *Psychologicznej teorii samowiedzy* - dziedziną niezaawansowaną, w której brak dojrzałych teorii i metod, w której dominuje obszar niewiedzy i nieokreśloności poznawczej.

Taki stan rzeczy wynikać może z kilku przyczyn:

- z samej trudności określenia pojęcia "wartość";
- zróżnicowania dyscyplin naukowych (o pojęciu wartości mówi się m.in. w socjologii, filozofii, psychologii, ekonomii, politologii itp.);
- przyjmowania odmiennych perspektyw ontologicznych i epistemologicznych.

Tylko np. w psychologii - psychologia humanistyczna traktuje wartości jako subiektywne wybierane przez podmiot i związane z procesem aktualizacji siebie; neobehawioryzm przypisuje wartości temu, co jest zdolne zaspokoić potrzeby organizmu, a przetrwanie traktuje jako wartość ostateczną.

Rozważania wokół wartości zapoczątkowane zostały w filozofii. Uściślenie tego pojęcia nastąpiło przez Hermana Lotze w drugiej połowie XIX wieku, a później utrwalenie się odrębnej gałęzi nauk humanistycznych - aksjologii, spowodowało rozwój zainteresowania problematyką wartości nie tylko wśród filozofów.

Termin "wartość" należy do centralnych pojęć współczesnej socjologii. Wartość jest interdyscyplinarnym konstruktem, który jest w różny sposób "tematyzowany" w naukach humanistycznych. Może być rozpatrywany na płaszczyźnie jednostkowej lub na płaszczyźnie grup społecznych, organizacji, instytucji i całego społeczeństwa.

Definicje wartości zawierają różne treści i znaczenia, w zależności od dyscypliny naukowej, na potrzeby której nastąpiła konstrukcja definicji.

Jedną z prób klasyfikacji treści tego pojęcia dokonana została przez M. Misztal w pracy *Problematyka wartości w socjologii*. Autorka wyróżnia następujące znaczenia wartości:

1. Definicje, które traktują wartość jako zjawisko o charakterze psychologicznym:

- a) wartość jako element systemu przekonań jednostki o nienormatywnym charakterze,
- b) wartość jako element jednostki o normatywnym charakterze,
- c) wartość jako przekonanie innych ludzi co do stanu psychicznego, fizycznego lub działań jednostki uważanych za godne pożądania,
- d) wartość jako przedmiot, który zaspokaja potrzeby jednostki,
- e) wartość jako obserwowalne zachowanie jednostki.

Definicje te ogólnie pomijają czynniki zewnętrzne wobec jednostki o charakterze społecznym i kulturowym.

2. Definicje o charakterze socjologicznym traktują wartość jako:

- a) przedmioty i przekonania o nienormatywnym charakterze, determinujące względnie podobne przeżycia psychiczne i działania jednostek - członków grup społecznych,
- b) przekonania rozpowszechnione w grupie społecznej określające godne pożądania sądy i zachowania członków tej grupy,
- c) przekonania pojedynczych jednostek lub przekonania rozpowszechnione w grupach społecznych, określające godne pożądania cechy poszczególnych grup społecznych lub społeczeństw jako całości.

3. Definicje o charakterze kulturowym ujmują wartość jako:

- a) powszechnie pożądane w danym społeczeństwie przedmioty o symbolicznym lub niesymbolicznym charakterze,
- b) powszechnie akceptowane sądy egzystencjalno-normatywne (orientacje wartościujące),
- c) rozpowszechnione w danym społeczeństwie przekonania określające godne pożądania sądy i zachowania członków tego społeczeństwa,
- d) przekonania na temat systemu wartości i norm, uważanego za godny pożądania dla danego społeczeństwa¹⁴.

Jak wynika z przedstawionych treści, wartości mogą być różnie rozumiane, stąd też opracowania o wartościach - mimo, że reprezentują tę samą dyscyplinę naukową - są często nieporównywalne ze sobą. Literatura dotycząca pojęcia wartości jest bardzo obszerna i różnorodna w zakresie interpretacji tego pojęcia, a mimo to nie wyczerpuje wszystkich jego treści. Chcąc określić miejsce pojęcia wartości w systemie wartości człowieka, należy dokonać określenia atrybutów tego pojęcia w zakresie świadomości społecznej, państwowej, patriotycznej i indywidualnej jednostki. Jest to zadanie bardzo skomplikowane, gdyż zakres pojęcia wartości i jego atrybutów w każdej z wymienionych rodzajów świadomości jest różny, pozostający w wielorakich

związkach z pozostałymi atrybutami towarzyszącymi systemowi wartości określonej jednostki lub grupy społecznej. Badając elementy tego systemu trzeba je rozpatrywać w ścisłym związku z całością tworzącą system wartości jednostki.

4. System wartości patriotycznych

Wychodząc z definicji aksjologicznej patriotyzmu za desygnat tego pojęcia należy przyjąć: pojęcie ojczyzny, jej miejsca w hierarchii wartości jednostki obok innych wartości przez nią akceptowanych, do których można zaliczyć:

- wiedzę dotyczącą znajomości historii własnego narodu, regionu, jego patriotycznych poczynań;
- postawy patriotyczne prezentowane i deklarowane przez jednostkę wobec ojczyzny;
- opinie i poglądy dotyczące własnej ojczyzny;
- akceptacja własnej osoby w działaniach mających na celu rozwój ojczyzny;
- ukształtowany ideał ojczyzny;
- gotowość do poświęceń na rzecz obrony ojczyzny.

W oparciu o przedstawione założenia opracowano metodologię badań świadomości patriotycznej nauczycieli.

Metodologia badań

Problem badawczy i hipotezy robocze

Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na podstawowy problem:

“Jaka jest świadomość patriotyczna nauczycieli w Polsce w roku 1990?”. W zakresie tego problemu sformulowano w oparciu o założenia teoretyczne szereg problemów szczegółowych, mających swe odbicie w kwestionariuszu wywiadu, a dotyczącym wiedzy historycznej o Polsce i własnym regionie, hierarchii wartości w odniesieniu do ojczyzny, znajomości symboliki narodowej, deklarowanych postaw patriotycznych i opinii dotyczących ojczyzny.

Przyjęto hipotezę, iż jeżeli nauczyciele znają historię Polski, własnego regionu, jego zabytki, są na stałe związani z ojczyzną, gotowi się występować w jej obronie i poświęcać się dla niej, to stan ich świadomości patriotycznej jest pozytywny i ma odzwierciedlenie w ich pracy wychowawczej z młodzieżą.

Jako podstawową metodę zastosowano sondaż diagnostyczny w oparciu o wywiad skategoryzowany, którego narzędziem był kwestionariusz wywiadu.

Otrzymane wyniki opracowano metodami statystycznymi licząc korelacje Pearsona, prawdopodobieństwo przy pomocy tekstu Chi-kwadrat oraz współczynnik siły związku Cramera. Takie opracowanie wyników badań pozwoliło na przeprowadzenie analizy jakościowej wyników badań obok analizy ilościowej, a w konsekwencji na ustalenie prawdopodobnych wskaźników badanego zjawiska.

Charakterystyka badanej populacji

Badaniami objęto 487 nauczycieli szkół średnich i podstawowych 29 specjalności w dziesięciu miejscowościach Polski (tab. nr 1 i 2). Z uwagi na fakt, że badani w wielu wypadkach nie podawali wszystkich odpowiedzi (np. nie zaznaczono płci) w poszczególnych zestawieniach występują różne ilości badanych.

Tabela 1. Wykaz miejscowości, w których prowadzono badania

Wykaz miejscowości	Liczba badanych
Białystok	162
Bydgoszcz	17
Kalisz	19
Konin	22
Legnica	34
Siedlce	145
Ślupsk	19
Szczecin	47
Wrocław	22
Razem badanych	487

Tabela 2. Wykaz specjalności badanych

Specjalności badanych	Liczba
Przysposobienie obronne	37
Nauczanie początkowe	28
Biologia	12
Historia	29
Matematyka	48
Rysunek zawodowy	7
Przedmioty zawodowe	57
Język polski	48

Specjalności badanych	Liczba
BHP	3
Technologia	11
Gospodarka	1
Język rosyjski	15
Geografia	18
Wychowanie przedszkolne	13
Kultura fizyczna	44
Prace techniczne	12
Chemia	19
Biblioteka	7
Psychologia	9
Muzyka	11
Ekonomika	4
Język angielski	7
Fizyka	24
Język niemiecki	13
Pielęgniarstwo	5
Wiedza o społeczeństwie	2
Informatyka	1
Pedagogika	1
Wychowanie plastyczne	1
Razem specjalności	29
Razem badanych	487

W badaniach dominowały kobiety - 269 osób, co jest charakterystyczne w tym zawodzie, wykształcenie wyższe magisterskie miało 312 osób, staż pracy ponad 21 lat w zawodzie nauczyciela oraz wiek między 31 a 40 rokiem życia, większość badanych pracuje w szkole zawodowej. Szczegółowe dane przedstawia tabela nr 3.

Tabela 3. Dane osobowe badanych

Płeć	mężczyzna	192/41,6%
	kobieta	269/58,4%
Wykształcenie	doktorat	4/0,825%
	studia podyplomowe	42/8,66%
	studia magisterskie	312/64,33%
	wyższe zawodowe	62/12,784%
	studium nauczycielskie	47/9,69%
	średnie	18/3,71%

Staż pracy	1 - 5 lat	78/16, 1%
	6 - 10 lat	88/18, 2%
	11 - 15 lat	108/22, 3%
	16 - 20 lat	74/15, 3%
	ponad 21 lat	136/28, 1%
Miejsce zamieszkania w tys. mieszk.	do tysiąca (wieś)	74/15, 3%
	2 - 5 tysięcy	30/6, 21%
	6 - 10 tysięcy	13/2, 69%
	11 - 20 tysięcy	27/5, 59%
	21 - 30 tysięcy	75/15, 53%
	ponad 50 tysięcy	316/65, 42%
Wiek w latach	do 25 lat	38/7, 85%
	26 - 30 lat	69/14, 26%
	31 - 40 lat	177/36, 57%
	41 - 50 lat	143/29, 55%
	51 - 60 lat	57/11, 78%
Miejsce pracy, szkoła	średnia ogólnokształcąca	44/9, 36%
	średnia zawodowa	253/53, 83%
	zawodowa	80/17, 02%
	podstawowa	93/19, 79%

Dobrana próba jest reprezentatywna pod względem ilościowym i jakościowym dla reprezentacji ogólnopolskiej.

Prezentacja wyników badań

Problemy szczególne występujące w badaniach można podzielić na:

- dotyczące wiedzy nauczycieli z zakresu historii Polski i związanej z nią znajomości własnego regionu,
- opinii na temat działań patriotycznych,
- postaw dotyczących patriotyzmu,
- hierarchii badanych wartości.

W celu uzyskania danych o wiedzy nauczycieli z zakresu historii Polski i znajomości własnego regionu, postawiono szereg pytań. Wyniki prezentuje tabela nr 4.

Tabela 4. Wiedza badanych na temat historii Polski i znajomości regionu

Lp.	Treść pytania	Odpowiedzi					
		Tak n/%	Raczej tak n/%	Trudno powie- dzieć n/%	Raczej nie n/%	Nie n/%	Razem n/%
1	Czy zna Pan/i tradycje i zwyczaje narodowe, tańce ludowe, przysiężki regionalne?	83/17, 18	241/49, 9	69/14, 29	81/16, 77	9/1, 86	483/100
2	Czy interesuje się Pan/i historią Polski?	202/41, 74	180/37, 19	56/11, 57	41/8, 47	5/1, 03	484/100
3	Czy zna Pan/i tradycje i historię własnego miasta, regionu	114/23, 51	233/48, 04	86/17, 73	43/8, 87	9/1, 86	485/100
4	Jak Pan/i ocenia swoją znajomość historii Polski?	Znam dobrze 97/20	Raczej znam 241/497	Trudno mi to określić 79/16, 3	Raczej słabo 68/14, 0	Wcale 6/0	485/100
5	Czy zna Pan/i zabytki kultury w naszym kraju?	93/19, 295	301/19, 295	301/62, 448	51/10, 58	35/7, 206	482/100

Wyniki zawarte w tej tabeli pozwalają stwierdzić, że nauczyciele w większym stopniu znają historię i zwyczaje związane z własnym regionem niż całej Polski, co można uznać za pewną prawidłowość poznawczą.

Mimo, że nie wszyscy badani interesują się historią Polski, lecz we własnej ocenie brak jest takich, którzy by jej nie znali. Badano opinie nauczycieli na temat wychowania patriotycznego młodzieży. Wyniki przedstawia tabela nr 5.

Tabela 5. Opinie nauczycieli o wychowaniu patriotycznym młodzieży

Lp.	Treść pytania	Odpowiedzi					
		Tak n/%	Raczej tak n/%	Trudno powie- dzieć n/%	Raczej nie n/%	Nie n/%	Razem n/%
1	Czy kształtowanie postaw patriotycznych młodzieży jest Pana/i zdaniem pożądane?	372/76, 86	97/20, 041	9/1, 86	5/1, 033	1/0, 02	484/100
2	Czy uważa Pan/i za celowe przygotowanie młodzieży do obrony państwa w razie zagrożenia?	282/58, 26	136/28, 1	45/9, 3	15/3, 1	6/1, 24	484/100

Wyniki pozwalają stwierdzić, iż ponad 96% badanych uważa kształtowanie postaw patriotycznych młodzieży za pożądane, lecz nie wszyscy wiążą te postawy z obroną państwa (tylko 86,35%). Co 9 badany nie ma zdania na temat obronnego przygotowania młodzieży, a 4,34% badanych nauczycieli uważa takie przygotowanie za niecelowe. Zaowocowały czynnymi wystąpieniami młodzieży niektórych szkół przeciwko nauczaniu przedmiotu "przysposobienie obronne", wynikiem czego jest zmniejszenie godzin tego przedmiotu w szkołach średnich i likwidacja w szkole podstawowej, a dalszą konsekwencją likwidacja studiów wojskowych w szkołach wyższych.

Przedstawione wyniki pozwalają stwierdzić, że nie jest to wynik pądokracji, jak starają się zjawisko to tłumaczyć publicyści, gdyż przyczyną były opinie nielicznych, lecz aktywnych nauczycieli.

W celu określenia postaw patriotycznych nauczycieli zadano szereg pytań przedstawionych w tabeli nr 6.

Tabela 6. Dotycząca postaw patriotycznych nauczycieli

Lp.	Treść pytania	Tak n/%	Raczej tak n/%	Trudno powie- dzieć n/%	Raczej nie n/%	Nie n/%0	Razem n/%
1	Czy zdecydował/a/by się Pa/i na stały wyjazd za granicę nie mając możliwości powrotu do kraju?	32/6. 6	29/5. 98	64/13. 2	85/17. 53	275/56. 7	485/100
2	Czy w celu "łatwiejszego życia" opuścił/a/ by Pan/i kraj emigrując na stałe z możliwością odwiedzenia kraju?	61/12. 6	56/11. 5	92/19. 0	120/24. 7	156/32. 2	485/100
3	Czy wiąże Pan/i swój dalszy rozwój i byt z Polską jako swoją ojczyzną?	328/67. 769	103/21. 281	43/8. 884	7/1. 446	3/0. 62	484/100
4	Czy gdyby Pan/i miał/a możliwości wyboru sobie ojczyzny to wybrał/a/ by Pan/i Polskę?	301/87. 246	–	42/12. 174	–	2/0. 058	345/160
5	Czy jest Pan/i gotów do wyrzeczeń a czasami i poświęceń dla dobra Polski?	181/37. 63	196/40. 748	80/16. 632	21/4. 366	3/0. 062	481/100

Lp.	Treść pytania	Tak n/%	Raczej tak n/%	Trudno powie- dzieć n/%	Raczej nie n/%	Nie n/%0	Razem n/%
7	Czy stara się Pan/i do- brze wypełnić swoje obowiązki wobec oj- czyzny (np. uczciwą pracą?)	299/61, 905	155/32, 091	20/4, 141	4/0, 982	5/1, 03	483/100
8	Czy akceptuje Pan/i swoje uczestnictwo w życiu narodu?	197/40, 79	178/36, 85	94/19, 46	9/1, 86	5/1, 04	483/100
9	Czy gdyby Pan/i żył/a w okresie okupacji bra- łaby czynny udział w tajnym nauczaniu?	181/37, 55	150/31, 12	133/27, 59	10/2, 07	8/1, 66	482/100
10	Czy stara się Pan/i w ra- mach swego przedmio- tu kształtować świadomość patriotycz- ną uczniów?	228/47, 3	135/28, 01	73/15, 15	33/6, 85	13/2, 7	482/100
11	Jak zachował/a by się Pan/i w wypadku, gdy- by ktoś pogardliwie wy- rażał się o Polsce?	Zdecydo- wanie po- tępiłabym takie za- chowanie 230/48, 017	Raczej po- tępiłabym takie za- chowanie 173/36, 117	Trudno mi okre- ślić 61/12, 735	Nie zabi- rałbym głosu w tej spra- wie 12/2, 505	Nie mnie- to nie ob- chodzi 3/0, 0626	479/100

Tabela nr 7. Miejsce ojczyzny w hierarchii wartości

Lp.	Treść pytania	Odpowiedzi					Razem n/%
		Tak n/%	Raczej tak n/%	Trudno powie- dzieć n/%	Raczej nie n/%	Nie n/%	
1	Czy ma Pan/i określo- ny szacunek do symbo- li narodowych	340/70, 1	120/24, 74	16/3, 299	5/1, 03	4/0, 825	485/100
2	Czy utożsamia Pan/i Polskę z pojęciem oj- czyzny?	388/80,3	70/14, 49	19/3, 93	4/0, 828	2/0, 414	483/100
3	Czy zależy Pani/u na własnym kraju?	379/78, 30	79/16, 32	22/4, 545	1/0, 207	3/0, 62	484/100
4	Czy pojęcie ojczyzna ma dla Pani/a jakąś wartość?	381/78, 719	84/17, 355	16/3, 306	2/0, 413	1/0, 267	484/100
5	Czy Polska jako Pani/a ojczyzna zajmuje zna- czące miejsce wśród in- nych wartości?	269/55, 81	147/30, 50	54/11, 2	7/1, 45	5/1, 04	482/100

Lp.	Treść pytania	Odpowiedzi					
		Tak n/%	Raczej tak n/%	Trudno powie- dzieć n/%	Raczej nie n/%	Nie n/%	Razem n/%
6	Czy jest Pan/i dumny/a z faktu, że jest Polką, Polakiem?	Zdecydo- wanie tak 186/38, 75	Czasami 229/47, 708	Trudno mi powie- dzieć 48/10	Raczej nie 14/2, 917	Nie 3/0, 625	Razem 480/100

Analizując otrzymane wyniki można stwierdzić, że nauczyciele w zdecydowanej większości na stałe związani są ze swoją ojczyzną, z Polską i rozwój swój wiążą z nią. Gotowi są do wyrzeczeń i poświęceń. Starają się uczciwie wykonywać swoją pracę.

W pracy z młodzieżą ponad 80% badanych stara się w ramach własnego przedmiotu kształtować postawy patriotyczne wychowanka. Czynnie uczestniczy w życiu kraju i gotowa jest czynnie reagować na obraźliwe zachowania wobec ojczyzny. Wyniki te świadczą o wysokiej wartości moralnej badanej grupy.

W dalszej części badań starano się określić miejsce ojczyzny w hierarchii wartości nauczycieli. Wyniki przedstawia tabela nr 7.

Ilościowe wyniki badań wskazują, że w badanej populacji Polska jako ojczyzna jest powodem do dumy dla ponad 90% badanych, chociaż blisko połowa określa ten fakt jako występujący tylko czasami.

Ponad 80% badanych zależy na Polsce jako swej ojczyźnie i ma ona znaczące miejsce w hierarchii wartości.

Są to zjawiska pozytywne. Niepokojącym jest fakt, że co dziesiąty reprezentant ma trudności w określeniu, czy jest dumny z tego, że jest Polakiem.

Analiza jakościowa wyników badań

Zgodnie z założeniem metodologicznym jako pierwotny wskaźnik świadomości patriotycznej nauczycieli przyjęto "gotowość" do wyrzeczeń, a czasami i poświęceń dla dobra Polski". W stosunku do tego wskaźnika przy pomocy testu Chi-kwadrat określono istotne statystycznie prawdopodobieństwo innych zjawisk i uszeregowano je według współczynnika siły związku Cramera. Wtórne wskaźniki potwierdzające hipotezy cząstkowe można sformułować następująco:

- uznanie, że "Polska jako ojczyzna zajmuje znaczące miejsce w hierarchii akceptowanych wartości" ($\chi^2 = 206, 296$; $ss=16$;
 $p < 0,001$; $v=0,3284$)
- uznanie pojęcia ojczyzny za realną wartość ($\chi^2 = 83,3714$;

- ss = 16; $p < 0,001$; $v = 0,2946$)
- niechęć do stałego wyjazdu za granicę ($x^2 = 111,084$; ss = 16; $p < 0,0001$; $v=0,2402$)
 - mając możliwość wyboru ojczyzny, wybór Polski ($x^2 = 51,9186$; ss = 8; $p < 0,0001$; $v = 0,2751$)
 - wiązanie własnego bytu i rozwoju z Polską jako swoją ojczyzną ($x^2 = 142,143$; ss = 16; $p < 0,0001$; $v = 0,2720$)
 - sumienność w wykonywaniu obowiązku wobec ojczyzny ($x^2 = 133,359$; ss = 16; $p < 0,0001$; $v = 0,2638$)
 - kształtowanie w ramach własnego przedmiotu u wychowanków postaw patriotycznych ($x^2 = 83,4356$; ss = 12; $p < 0,0001$; $v=0,2407$)
 - szacunek dla symboli narodowych ($x^2 = 98,4966$; ss = 16; $p < 0,0001$; $v = 0,2262$)
 - kształtowanie w ramach własnego przedmiotu świadomości patriotycznej uczniów ($x^2 = 90,5257$; ss = 16; $p < 0,0001$; $v = 0,21759$)
 - deklaracja podjęcia ryzyka tajnego nauczania w okresie okupacji ($x^2 = 90,6463$; ss=16; $p < 0,0001$; $v=0,21700$)
 - duma z faktu, że jestem Polakiem ($x^2 = 83,3714$; ss=16; $p < 0,001$; $v=0,2090$)
 - gotowość obrony dobrego zdania o Polsce ($x^2 = 68,8889$; ss = 16; $p < 0,0001$; $v=0,1904$)
 - zainteresowanie historią Polski i jej znajomość ($x^2=98,1065$; ss=16; $p < 0,0001$; $v=0,2260$)
 - znajomość zabytków kultury naszego kraju ($x^2=73,3518$; ss=16; $p < 0,0001$; $v=0,1958$)
 - znajomość tradycji i folkloru własnego regionu ($x^2=41,0472$; ss=16; $p < 0,005$; $v=0,1463$)
 - znajomość tradycji i historii własnego regionu, miasta ($x^2=88,2947$; ss=16; $p < 0,001$; $v=0,1410$).

Przedstawione powyżej wskaźniki nie wyczerpują całej listy wskaźników świadomości patriotycznej, lecz należą do czołowych, a tym samym decydujących. W oparciu o wymienione wskaźniki można kształtować wnioski do praktyki pedagogicznej w zakresie kształtowania świadomości patriotycznej nauczycieli.

Wnioski do praktyki pedagogicznej w zakresie kształcenia nauczycieli

Dążąc do takiego stanu edukacji patriotycznej młodzieży, który będzie gwarantował w przyszłości bezpieczny i wszechstronny rozwój Polski, należy zapewnić w

szkołach kadrę wychowawców o wysokich walorach moralnych, o ukształtowanej świadomości patriotycznej.

W tym celu należy w procesie kształcenia nauczycieli zwrócić szczególną uwagę na kształtowanie postaw patriotycznych poprzez dostarczanie wiedzy na temat znaczenia Polski jako ojczyzny w życiu narodu, uświadomienie realnej wartości faktu posiadania ojczyzny, kształtowanie uczucia dumy z przynależności do narodu polskiego, uczenie poszanowania symboli narodowych poprzez dostarczenie wiedzy na temat ich historii. Dążyć należy do tworzenia postaw, w których własny rozwój będzie związany z rozwojem Polski.

W działalności praktycznej należy uczyć kształtowania postaw patriotycznych w ramach każdego przedmiotu, w tym postaw gotowości do obrony Polski jako ojczyzny wszystkich Polaków.

Badania potwierdziły, że aby być patriotą, trzeba znać historię własnego kraju, własnego miasta, zabytki kultury, folklor własnego kraju, gdyż tylko wtedy pojęcie ojczyzny urealnia się i jej utrata wiąże się z utratą realnych wartości. Patriotą nikt się nie rodzi, lecz staje się w toku wychowania. Poznawanie własnej ojczyzny rozpocząć trzeba od poznania najbliższego regionu, a przez poznanie zabytków i historii całego kraju do poznania historii Polski. W tym celu szkoły kształcące nauczycieli winny zwrócić na te momenty szczególną uwagę, lecz aktualnie problemy te w procesie kształcenia i wychowania nauczycieli nie znalazły uznania w oczach osób realizujących ten proces.

PRZYPISY

- ¹ M. Przetacznikowa: *Psychologia wychowawcza*. Warszawa 1981 s. 386
- ² T. Tomaszewski: *Psychologia jako nauka o człowieku*. Warszawa 1966 s. 253
- ³ *Ibidem*, s. 257
- ⁴ M. Michalik: *Świadomość społeczna*. Warszawa 1985 s. 9
- ⁵ *Ibidem*, s. 14
- ⁶ Z. Kosyrz: *Kultura polityczna młodzieży*. Warszawa 1987 s. 50
- ⁷ J. Topolski: *Świadomość historyczna Polaków*. Łódź 1981 s. 20
- ⁸ Z. Kosyrz: *Wychowanie patriotyczne młodzieży akademickiej*. Warszawa 1985 ss. 9-11
- ⁹ E. Laszlo: *Systemowy obraz świata*. Warszawa 1978 s. 6
- ¹⁰ A. Rapoport: *Ogólna teoria systemów*. Warszawa 1976 s. 48
- ¹¹ L. von Bertalanffy: *Historia rozwoju i status ogólnej teorii systemów*. W: *Ogólna teoria systemów*. Warszawa 1976 s. 42
- ¹² A. Lewin: *System wychowania a twórczość pedagogiczna*. Warszawa 1983 ss. 27, 31
- ¹³ Por. G. Kloska: *Pojęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych*. Warszawa 1982
- ¹⁴ M. Misztal: *Problematyka wartości w socjologii*. Warszawa 1980 ss. 13-66

Edward Jeziorowski

TEACHERS PATRIOTIC CONSCIOUSNESS

SUMMARY

Accepting as a ratio of the primary patriotic consciousness "the readiness for repudiations or even sacrifices for Poland" scientists defined through the empirical evaluation statistically vital ratios of that consciousness.

487 teachers representing 30 professional specialities in 9 provinces were examined.

The scientific description ends with conclusions concerning pedagogical practice for educating teachers.